

b) Külföldi irodalom.

Wilhelm Wundt: Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte. II. Band. Mythos und Religion. Erster Teil. Leipzig. Verlag von Wilhelm Engelmann. 1905.

A Steinthal által alapított néplélektannak egyik legkiválóbb képviselője Wilhelm Wundt, a leipzig-i egyetem professzora. Nagyszabású művének, a Völkerpsychológiának második része a mythosszal és vallással foglalkozik. A cím maga: Mythos und Religion, kevesebbet ígér, mint a mennyit a tartalom nyújt. A második kötetnek első része ugyanis nagyobb részében a művészetek fejlődésének törvényeivel foglalkozik és csak kis részben teszi magát a mythos vizsgálatára tárgyává. A mythos és vallásról szóló kötetekben Wundt a phantasia tevékenységének alkotásait vizsgálja voltaképpen s ez okból a művészet is helyet foglal azokban.

Minden mythos-képzésnek forrása az individualis phantasia — mondja Wundt — ámde a phantasia emez alkotásai a közös élet feltételei alatt fejlődtek ki. Ilyen nagy fontossággal bírván a phantasia, először annak természetét és lényegét igyekezik megállapítani Wundt az experimentalis lélektan segítségével. Vizsgálatának eredménye az, hogy a phantasia nem egy különös erő, sem külön lelki tevékenység, hanem már bennefoglaltatik az összes lelki erőben, mint azokban tevékeny erő. E szerint a phantasia területéhez számíthatók mindama lelki jelenségek, a melyekben valamely képező tevékenység nyilvánul. E képező tevékenység pedig vagy már meglévő képek utánképzésében vagy teljesen új képek alakításában nyilvánul. Éppen ezért nagy szerepet játszik a phantasia a külső tárgyak egyszerű észrevezésében is. A phantasia természetének rövid megvilágítása után, a phantasiaképzetek experimentalis analizálására tér át Wundt. Vizsgálja a térphantasia, az időphantasia természetét s

ez által igyekszik megállapítani a phantasia lényegét és azt a lelki történésnek két elvére vezeti vissza: az *elevenítő apperceptióra* (belebende Apperception, a mint Wundt nevezi), a mi voltaképpen nem egyéb, mint saját magunknak a tárgyba való projiciálása és az *illusióknak érzésfokozó hatalmára*, a mely szintén uralkodik a lelki élet minden terén s ott találjuk a pathologikus illusióban éppen úgy, mint a művész teremtő phantasiájában.

A phantasia lényegének vizsgálata után, melynek eredményével nem mindenben értünk egyet, áttér Wundt annak kimutatására, hogy miként jelentkezik a phantasia az individuum lelkében és miként fejlődik ki. A phantasia jelentkezik már a gyermek játékaiban s főleg abban nyilvánul, hogy a gyermek a tárgyak tulajdonosságainak meg nem felelő értéket tulajdonít. Így például igen sok gyermek a már hallott mesékből egy újat csinál s az ilyen meséket legtöbbször a túlzás jellemzi; túlzás a számban, mértékben stb. Éppen úgy jelentkezik a phantasia a gyermek rajzaiban is. E rajzoknak feltűnő jellemvonása, hogy a gyermek azokat emlékezetből készíti és csak ama vonásait tünteti fel a tárgyaknak, a mely vonások figyelmét megragadták. E primitív művészetnek is az az általános jellemvonása, hogy az egyes tárgyak emlékezetből készítettnek.

A következő fejezetekben a phantasiának a művészetekben való nyilvánulásával foglalkozik Wundt és könyvének kétségtelenül ez a legérdekesebb része, habár fejtegetései sokszor elvesznek a felhalmozott anyag között. A művészet, mondja Wundt, *formájára* nézve az általános phantasia-tevékenységnek kifejezője, *tartalmára* nézve pedig kifejezése az illető kor világ- és életnézletének, a mint a mythosban és vallásban nyilvánul. A művészetnek és vallásnak ily szoros összefüggéséből érthetjük meg, hogy a vallás és mythosnak miért van szüksége a művészetre, ha a maga motívumait külső alakban akarja szemléltetni és e szoros viszony magyarázza meg azt, hogy a művészet a maga tartalmát a mythostól és vallástól nyeri. Fennebb azt mondtuk, hogy Wundt többet nyújt a tartalomban, mint a mennyit ígér a czímbe. E körülmény magyarázatát nyeri most, midőn Wundt reámutat annak szükségére, hogy a psychológiának először számot kell adni a formáról, melyben a phantasia kifejlik, hogy az által közelebb juthasson a tartalomhoz, mely e formákban benne van. Ekként a művészetekben tevékeny phantasiának vizsgálata mintegy előkészítő a mythosképző phantasia tartalmának fejtegetéséhez.

Wundt, midőn a phantasiának a művészetekben való nyilvánulását vizsgálja, egy teljes művészet-philosophiát ad, mely nemcsak a művészettel és philosophiával foglalkozók számára nyújt gazdag tanulságot, hanem azoknak érdeklődésére is számot tarthat, kik az emberi szellem bármely nyilvánulása iránt szeretettel viseltetnek. E

művészet-philosophiának feladata számot adni mindama psychologiai motivumokról, melyek a művészet termékeinek kialakításánál hatottak. Míg az általános művészettörténelem az egyes művészeti tárgyakra fordítja figyelmét, addig a művészet eme philosophiájának feladata, vizsgálni azokat a lelki erőket, melyek e tárgyaknak forrásai voltak. E művészet-philosophia tehát voltaképen a phantasia fejlődésének történetét adja.

Ez általános jellemzés után áttér Wundt a phantasiának az egyes művészetekben való nyilvánulására, szem előtt tartva a fejlődés menetét. A művészet legprimitívebb alakjának Wundt ama művészetet tartja, mely csak a pillanat számára készíti tárgyait s csak ideig-óráig tart. A pillanat számára dolgozó művészet után következik az emlékezetből dolgozó művészet; ezután a díszítő és utánozó művészet és legvégül, mint a fejlődés legmagasabb foka az *idealis művészet* (Idealkunst).

Az egyes művészetek fejlődéséről szóló tanát Wundtnak csak röviden jelezzük, mivel ebben az anyagnak oly bősége jelentkezik, hogy annak ismertetésére hasábok lennének szükségesek. E részben hosszasan foglalkozik Wundt annak kimutatásával, hogy milyen szerepe van a képzőművészetekben az embernek, állatnak és növényeknek s miként nyilvánul a motivumok alkalmazásában a phantasia. Az ideálművészet tárgyalásánál rendre következnek: az építészet és annak formái: a temetkezési helyek, templomok, oszlopok stb. építése. Különösen philosophiai érdekű ama rész, melyben a stílusok változásainak okait kutatja Wundt (248. l.). Változnak a stílusformák, Wundt szerint, ha az őket létrehozó ideák lejárvák magukat. Új ideák új kifejezési formát követelnek. E változásra nézve különösen fontos a vallásos eszmék változása: hogy valamely kor vallásos-e vagy nem, ez igen fontos körülmény az építészeti stílusok természetére s jellegére. Az építőművészetből rendre-rendre kiváltott a festészet s a plasztika s éppen ezért mind a kettő magán viseli az építészet jellemvonását: a symmetriát és proportiót.

Az ideálművészet psychologiájának vizsgálatában ki kell emelnünk, hogy Wundt szerint az ideálművészet jelleme amaz eszmék által van meghatározva, a melyek egy adott korban uralkodnak; *ez eszmék között pedig legfontosabbak a mythologiai és vallási eszmék.* Ama határvonal, mely a primitív művészeteket az ideálművésztől elválasztja, megközelítőleg összeesik ama határvonallal, mely a mythost és a vallást elválasztja egymástól. Az alsóbb fokú művészet teljesen mythologiai jellegű: hű képe az egyes népeknél keletkezett mythosoknak. Itt már most az a kérdés, hogy melyek ama jegyek, melyek megkülönböztetik a mythost a vallástól. Erről munkájának második részében fog szólni Wundt.

A musicalis művészetek fejlődésének tárgyalásában foglalkozik

Wundt a dal eredetével és annak legrégebb fejlődésével, eredeti alakjaival: a kultus- és profán-dallal. Az elbeszélő költészet fejlődésének vizsgálása folyamán tárgyalja szerzőnk: a mészét, mely az elbeszélés legprimitívebb alakja, az eposzt, mindenütt különös tekintettel arra, hogy miként folyt be a mythos e műfajok keletkezésére és fejlődésére.

Az elbeszélő költészet fejlődése után következik a táncz és a dal, a mimus és a dráma tárgyalása.

Könyvének harmadik fejezetében áttér azután Wundt a mythos alkotó phantasia lényegének vizsgálására. Mindenekelőtt kritika tárgyává teszi a divatos mythologiai elméleteket, melyek főhídjául azt tekintik, hogy a philologiai és historiai szempontok örökös hangsúlyozásával merőben szem elől tévesztik a pszichologiai szempontot, már pedig a mythos eredetének kérdése első sorban pszichologiai és csak azután historiai problema.

Wundt megkülönbözteti a konstruktív mythologiai elméletet és a symbolikus és a rationalistikus elméleteket. Konstruktívnek nevez minden olyan mythologiai elméletet, melynek alapját vagy valamely apriori felállított vagy a metaphysika köréből meritett elv képezi. Ez elméletnek azután vannak alsóbb fajtái: a regressív és a progressív fejlődés theoriája, a naturalistikus és az animistikus theoria. A regressív theoria szerint az őseredeti mythosokban a tiszta igazság foglaltatott, a melyet azonban a pogány vallások eltorzítottak. A progressív theoria a XIX. század spekulatív-philosophiai rendszereire vezethető vissza. E theoria szerint minden mythos a vallásos fejlődés integráló része, pedig van egy egész sereg mythologiai képzet, a melynek a valláshoz semmi köze nincsen. A naturalistikus theoria szerint a fejlődés alapja a természetmythos, a mely nem egyéb, mint vallásos és primitív tudományos nézetek egybeolvadása. Az animistikus theoria két alakban lép fel: a szorosabb értelemben vett animistikus theoria a szellem alatt érti a szellemet általában, legyen az az emberé vagy állaté; míg a manistikus theoria (Spencer, Lippert etc.) szellem alatt csak az emberi szellemet érti.

A symbolikus és rationalis theoria közül a symbolikus az elterjedtebb. A symbolikus theoria szerint a mythos, a maga lényegében, a költészettel esik össze és az egyes mythologiai képzetek legszorosabban függnek össze a metaphorával. Mythos és költészet közt csak az a különbség, hogy a mythos a nép összessége által készítettik, míg a költői mű az egyes ember alkotása s éppen azért a népköltészetben a kettőnek határai egybeesnek. E theoria eredete a romanticismusban keresendő. Míg a symbolikus theoria a mythos költészeti phantastikus jellegére fekteti a főszűlyt, addig a rationalistikus theoria a mythos intellektualis jellegét hangsúlyozza. E felfogás szerint a mythos nem egyéb, mint theoretikus vagy praktikus problémák naiv

tárgyalása és feldolgozása; a mythologia nem egyéb, mint naiv tudomány. E theoria eredete az angol deismusban keresendő. Úgy a symbolikus, mint racionálistikus theoriának az a főhibája, hogy a maga álláspontját viszi be a mythosokba s így iparkodik azokat megmagyarázni.

E három theorián kívül tárgyalja még Wundt az ú. n. analogiatheoriát és a vándorlási hypothesis-t. Az analogiatheoria a symbolismus elgyengült alakja és főképviselője Sybel; a vándorlás hypothesis-e a rationalis theoriára vezethető vissza. A vándorlás hypothesis-e főképviselője Julius Braun, a ki szerint minden mythos eredete Egyptom s innen indultak azok vándorútjokra a világ minden részébe.

Újabb időkben két theoria: az illusio- és a suggestio-theoria, az eddig elhanyagolt lélektani oldalt is figyelmére méltatja. A herbarti lélektan az illusiót hívja segítségül, míg a francia és olasz anthropologusok a suggestióval operálnak a mythosról szóló tanaikban. Az illusiotheoria főképviselője Steinthal, ki szerint a mythologiai apperceptio az ember maradandó attribútuma s csak az ismerőtehetség növekedtével kezdi elveszteni erejét. Alapjában véve minden érzéki csalódás mythologiai apperceptio. E theoria főhibája az, a mi a herbarti lélektané: a mechanismus. Herbartnál minden lelki folyamat a képzetek mechanikus játékára vezethető vissza; ámde a mythosokban nem mechanikáról van szó, hanem emberi effektusokról és ösztönökről, melyek a mythos forrásaiul tekintendők. A suggestiotheoria hívei nagyobbára a francia és olasz sociologusok köréből kerülnek ki. E theoria merev ellentétben áll a néplélektan álláspontjával, a míg a néplélektan u. i. a pszichologiai jelenségek magyarázásában az individuumok lelki sajátságaira megy vissza, addig a sociologia s így a suggestio-theoria híveinek többsége a társadalom fogalmából indul ki. Ama fogalmak tehát, melyekkel a sociologia operál, nem sok felvilágosítást nyújtanak a pszichologiai folyamatokról. A suggestio-theoria merőben távol áll attól, hogy a mythos keletkezését megmagyarázni tudja.

A mythologiai theoriák kritikája után a mythosalkotás általános lélektanát adja elő Wundt. Arra a kérdésre, melyet ő a legfontosabbnak tart, hogy t. i. honnan van a mythologiai gondolkozásnak ama tulajdonsága, mely által a tárgyakat personificálja, azt feleli Wundt, hogy ez a *projectio* eredménye. A mit Böhm Károly az Ember és Világának első kötetében kimondott, hogy t. i. philosophiai magyarázatunkban kénytelenek vagyunk minduntalan a *projectio* fogalmára recurrálni, azt most magyarázatainak alapjául teszi Wundt, Böhm Károly után — 23 évvel. A *projectio* fogalmát teszik fejtegetéseik alapjául a Wundt iskolájának hívei, így pl. Ludwig Stein is egy nemrég megjelent munkájában s így remél-

hetjük, hogy Wundt vagy talán Stein nyomán nemsokára nálunk is akadnak hívei e theoriának!

A mythologiai personificatio nem egyéb, mint az aesthetikai „Einfühlungnak“ fokozottabb alakja. Az aesthetikai beleérzés és a mythologiai apperceptio közös alapja azonban az, a mit Kant után transcendentalis apperceptiónak nevezünk. Maga a mythologiai apperceptio pedig nem egyéb, mint az emberi tudat eredeti fokán működő functiója az apperceptiónak. Ez apperceptiónak legfőbb jellemvonása az, hogy úgy jelentkeznek benne a mythologiai képzetek, *mint közvetlenül megadott valóság*. E jellemvonáshoz csatlakozik azután másodikul az associatio korlátlan hatalma.

A mythosalkotás psychológiájának rövid vázolója után áttér Wundt a mythos és költészet, a mythos és nyelv és végül a mythologia és a psychologia közt levő viszony tárgyalására. E vizsgálat eredménye az, hogy a mythologiai és költői phantasia csak ama külső és belső feltételek által különböznek, a mely feltételeknek úgy az egyik, mint a másik bizonyos időben alá vannak vetve.

A néplélektan feladata, a mint ezt Wundt könyvének végén röviden összegezi, az, hogy amaz általános feltételeket keresse, a melyek által eléáll minden mythos. A poetikai elemet csak annyiban tartja szem előtt, a mennyiben ez a mythologiai phantasia lényegére fényt deríthet. Ez általános feltételek vizsgálása lesz feladata a Völkerpsychologie Mythos és Religion című része második felének.

Kolozsvár.

Ifj. dr. Bartók György.

Pfleiderer Ottó: Religion und Religionen. München (Lehmann), 1906. 248 lap. Ára 5 márka.

Szerzőnek a berlini tudományegyetemen a különböző fakultások hallgatói előtt a múlt téli félévben tartott előadásait tartalmazza a mű, a mely „bizonyossága annak, hogy manapság a vallási kérdések iránti érdeklődés folyton növekedőben van“.

A szorosabb értelemben vett vallástörténeti tárgyalást bevezetésképpen *a vallás lényegéről* s *a vallásnak a morálhoz és a tudományhoz való viszonyáról* szóló hármas előadása előzi meg. Lactantiusal azt vallja, hogy a vallás „az Isten iránti kötelezettség“, úgy azonban, hogy ez a függőség egyúttal az engedelmes szolgálatkészség és szabad önadaadás jellegével is bír. Ez a tudatos kötelezettség a nagy apostol „szívbeli engedelmességével“ azonos. Az Istennel való közösségében szabadnak tudja magát a hívő lélek a világtól és saját szívének nyugtalanságától. Szépen fejezi ki Ágoston e gondolatot ekképen: „Magadéivá teremtettél minket s szívünk mindaddig nyugtalan, míg Te Benned meg nem nyugszik“. Majd azt fejtegeti,